

КАДАЛА Віталій Віталійович, кандидат юридичних наук, доцент,
 Донецький державний університет внутрішніх справ, <https://orcid.org/0000-0002-6868-9487>
 ГУЗЕНКО Олена Павливна, кандидат економічних наук, доцент,
 Донецький державний університет внутрішніх справ, <https://orcid.org/0000-0003-4002-2629>
 САЛОЇД Станіслав Васильович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту підприємств, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", <https://orcid.org/0000-0002-3294-2671>

ЮРИДИЧНА КЛІНІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПРАВОВИЙ ТА РОЛЬОВИЙ АСПЕКТ

Кадала В.В., Гузенко О.П., Салоїд С.В. Юридична клінічна діяльність: правовий та рольовий аспект.

Статтю присвячено питанням правового регулювання та удосконаленню системи здійснення юридичної клінічної діяльності. Проведено аналіз нормативно-правового забезпечення діяльності юридичних клінік. З'ясовано, що діяльність юридичних клінік має на меті, з одного боку, забезпечення здобуття необхідних навичок надання правових консультацій студентами юридичних спеціальностей, а з іншого – задоволення запиту суспільства на доступ до правової допомоги. Звернуто увагу на проблематичні та рольові аспекти функціонування юридичних клінік та обґрунтовано доцільність їх діяльності в умовах воєнного стану в Україні. Представлено авторську точку зору щодо уточнення змістовності сутнісної характеристики понятійної категорії «юридична клінічна освіта» та обґрунтовано доцільність її адаптування в системі надання первинної та вторинної безоплатної правової допомоги студентами-клініцистами. Запропоновано впровадження в систему управління юридичною клінічною діяльністю спеціалістів-практиків юридичного фаху, які можуть увійти до складу викладачів-кураторів, котрі забезпечують надання безоплатних юридичних послуг студентами-клініцистами на відповідному рівні. Наведено авторське бачення змістовності функціональних обов'язків спеціалістів-практиків, котрі увійдуть до складу юридичних клінік та сприятимуть підвищенню кваліфікаційного рівня студентів-клініцистів. Надано пропозиції щодо покращення системи проведення юридичної клінічної діяльності та процедури надання безоплатної правової допомоги студентами-клініцистами. В ході проведеного дослідження використовувалися метод системного аналізу та синтезу, системно-структурний, порівняльно-правовий та формально-логічний методи, які дозволили проаналізувати відповідне законодавство, запропонувати уточнення змістовності понятійної категорії «юридична клінічна освіта», визначити змістовність функціональних обов'язків осіб, які задіяні в діяльності юридичної клініки.

Ключові слова: юридична клініка; юридична клінічна діяльність; студент-правник; студент-клініцист; юридична клінічна освіта; юридична консультація; клієнт юридичної клініки; безоплатна юридична послуга.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Юридична клінічна діяльність набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану в Україні. Значно збільшилася кількість громадян, котрі потребують безоплатної первинної та вторинної правової допомоги, що є пріоритетним видом діяльності представників юридичних клінік. Крім того, юридична клінічна діяльність виступає сучасною платформою підготовки фахівців права, котрі мають можливість напрацювання практичних навичок у використанні отриманих теоретичних правових знань у практичній діяльності. Водночас доволі важливим аспектом виступає надання можливості напрацювання досвіду при спілкуванні з клієнтами юридичних клінік та адаптації необхідних правових аспектів при вирішенні проблеми, яка підлягає вивченню, та прийнятті відповідного юридичного рішення. Доволі вагомим внеском у підготовці фахівців права є також надання можливості формування певного документообігу по закріпленню результатів роботи з клієнтами, а також постійне опрацювання законодавчих ініціатив у питаннях надання безоплатної юридичної послуги. Усе викладене

підкреслює сучасність та актуальність діяльності юридичних клінік у сукупності з процесами підготовки майбутніх фахівців правового спрямування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний час наукова спільнота все частіше звертає увагу на функціонування юридичних клінік в Україні. Проблематичні та рольові аспекти їх діяльності стають предметом дослідження на дискусійних платформах, монографічні та дисертаційні дослідження обираються молодими науковцями під різним кутом зору. Серед науковців, які присвятили свої праці юридичній клінічній діяльності, варто зазначити таких як: Ю.О. Фігель [1], М.Т. Лоджук [2], В.О. Гончаров, С.М. Прилипко, Л.П. Шумна, О.М. Ярошенко [3], Г. Крачевська, Ю. Навроцька, Х. Ковцун [4], Н.С. Дубчак [5], Л.М. Амджадін та інші. Науковці звертаються до різних проблем юридичної клінічної діяльності, надають напрями їх можливого вирішення, проте досить обмежено розкривають сутнісний зміст понятійної категорії «юридична клінічна освіта» та розкривають її місце в роботі юридичних клінік.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є окреслення питань рольового та правового змісту в контексті юридичної клінічної діяльності із визначенням напрямів її покращення. Досягнення поставленої мети зумовлює вирішення таких завдань: визначити правові та проблематичні аспекти сучасної системи функціонування юридичних клінік; надати уточнення змістовності сутнісної характеристики понятійної категорії «юридична клінічна освіта» та обґрунтувати доцільність її адаптування в сучасних навчальних циклах; розробити пропозиції щодо покращення діяльності юридичних клінік в сучасних реаліях.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах сьогодення одним з пріоритетних напрямів підготовки фахівців права виступає їх участь у діяльності юридичних клінік. Така теза витікає з того, що на базі юридичних клінік з'являється можливість напрацювання певних практичних навичок в питаннях роботи з правовими актами, напрацювання доволі змістовних комунікаційних навичок при роботі з клієнтами клінік, які потребують первинної та вторинної безоплатної правової допомоги, отримується досвід у формуванні документообігу при закріпленні результатів консультаційних юридичних послуг, відбувається комплексне напрацювання практичних навичок, які прибутим майбутнім спеціалістам правового фаху. Разом з тим, участь в роботі юридичних клінік розкриває студентам-клініцистам можливість відкритого спілкування зі спеціалістами юридичного фаху, брати участь в консультаціях клієнтів юридичних клінік під керівництвом викладачів-кураторів, котрі розкривають можливості адаптації отриманих теоретичних знань студентами-клініцистами у реальних умовах спілкування з особами, що потребують безоплатної правової допомоги. Крім того, доволі вагомим внеском юридичної клінічної діяльності можна вважати можливість адаптації студентами-клініцистами основних положень кодексу професійної етики юридичної клініки, який являє собою систему моральних принципів, що лежать в основі діяльності юриста і служать його методологічним орієнтуванням.

Беззаперечним є той факт, що в умовах воєнного стану в Україні значно збільшилася кількість осіб, які потребують безоплатної правової допомоги з різних життєво важливих питань. У зв'язку з цим, підвищується рольовий аспект юридичної клінічної діяльності, котра сприяє розширенню кола правників, здатних співпрацювати з

фахівцями центрів надання безоплатної правової допомоги. Ми поділяємо думку Р.М. Мудрак [7] стосовно того, що зараз «...для правничих закладів і факультетів мати у своїй структурі юридичну клініку є справою престижу». Дослідник обґрунтовує той факт, що саме «...юридичні клініки стали одним з необхідних і невід'ємних елементів навчального процесу, оскільки дозволяють студентів подолати розрив між теорією і практикою, між навчанням та реальними юридичними справами, переосмислити з точки зору практики» [7].

Варто звернути увагу на те, що останнім часом мережа юридичних клінік України невпинно зростає, а юридична клінічна діяльність набуває неабиякої значущості. На погляд науковців-правників, юридична клініка стає одним з популярних осередків не просто отримання безкоштовної правової допомоги, а саме здобуття студентами-правниками необхідних практичних навичок. Як наголошує у своїй праці І.І. Сенчак [8, с. 40] «...ця проблема зумовлює необхідність застосування якісно нових форм та методів підготовки фахівців, для того щоб молоді спеціалісти правники були спроможні одразу після здобуття освіти виконувати покладені професійні завдання». На погляд дослідника, саме такою формою набуття практичного професійного досвіду для майбутніх правників у багатьох країнах світу стала юридична клініка. Із зазначеного можна констатувати, що саме юридичним клінікам відведена пріоритетна роль в системі правової освіти, які здатні демонструвати найбільш ефективний, доволі якісний та інноваційний спосіб підготовки висококваліфікованих юристів в Україні.

Окреслення рольового аспекту юридичної клінічної діяльності вказує на доцільність перегляду ключових законодавчих актів, які регламентують цей напрям роботи. Одним з провідних регуляторів виступає Типове положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України, яке було затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08.2006 № 592 [9]. Цим документом окреслено основну мету та завдання діяльності юридичних клінік, розкрито зміст функцій та принципів діяльності юридичних клінік, а головне – надано тлумачення понятійної категорії «юридична клініка» та пропонується розуміти її як «...структурний підрозділ вищого навчального закладу, що створюється як база для практичного навчання та проведення навчальної практики студентів старших курсів». З цього витікає, що юридичну клініку можна розглядати як

дієву правову платформу, що забезпечує умови для набуття студентами правниками практичних навичок шляхом надання ними безоплатних юридичних консультацій мало-забезпеченим громадянам.

Не менш важливими законодавчими регуляторами при проведенні юридичної клінічної діяльності є прийняті Стандарти діяльності юридичних клінік України, які схвалено протоколом № 2 від 19.08.2014 року Асоціацією юридичних клінік України [10]. Ключовою метою розроблення і впровадження Стандартів діяльності юридичних клінік України стало:

по-перше, надання уніфікованої моделі організаційної структури юридичної клініки;

по-друге, впровадження єдиних підходів до організації діяльності юридичної клініки та її персоналу;

по-третє, включення до учбового циклу навчальної дисципліни «Юридична клінічна діяльність» та підготовки студентів-правників до практичної правової діяльності;

по-четверте, забезпечення доступу студентів-правників до юридичної практики під час навчання через участь у консультаційній роботі;

по-п'яте, своєчасне надання студентами-правниками під керівництвом викладачів-кураторів юридичної клініки в необхідному обсязі якісної безоплатної правової допомоги;

по-шосте, організація та проведення за участю студентів-клініцистів правопросвітницької роботи.

Водночас, Асоціацією юридичних клінік України було прийнято Етичний кодекс юридичної клініки [11], в якому було окреслено, незалежно від статусу учасника, обов'язкове дотримання загальновизнаних норм моралі, обов'язкове проведення захисту прав і свобод людини і громадянина та необхідність удосконалення свого професійного рівня. Крім того, Етичним кодексом юридичної клініки визначено: принципи діяльності юридичних клінік, права та обов'язки учасників юридичної клініки, взаємовідносини між учасниками юридичної клініки. На погляд фахівців-юристів, які брали участь у розробці Етичного кодексу юридичної клініки, саме дотримання вимог даного документу повинно сприяти гідному, компетентному, ефективному виконанню своїх обов'язків усіма учасниками юридичної клінічної діяльності, підвищенню престижу юридичної клініки та професіоналізму кожного виконавця.

Наступним кроком дослідження виступає розгляд правових актів, які забезпечують

надання студентами-правниками юридичних клінік безоплатної правової допомоги. Ключовими правовими регуляторами виступають Закони України «Про безоплатну правову допомогу» [12], «Про звернення громадян» [13] та «Про виконавче провадження» [14]. Разом з тим, значний пакет правових регуляторів регламентовано наказами Міністерства юстиції України: «Про затвердження Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги» [15], «Про затвердження Порядку роботи громадської приймальні з надання безоплатної первинної правової допомоги» [16], «Про затвердження Типового положення про установу з надання безоплатної первинної правової допомоги» [17], «Про затвердження форми акта надання безоплатної вторинної правової допомоги та додатків до нього» [18], «Про внесення змін до форми акта надання безоплатної вторинної правової допомоги та додатків до нього» [19].

Доцільно зазначити, що при наданні безоплатної правової допомоги первинного та вторинного рівня представники юридичних клінік використовують правові положення, що регламентовано Цивільним кодексом України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кримінальним кодексом України, Митним кодексом України, Податковим кодексом України, Кримінально-процесуальним кодексом України, Господарським кодексом України, Господарським процесуальним кодексом України, Кодексом законів про працю України та Цивільним процесуальним кодексом України в залежності від змісту звернення громадян. Зрозуміло, що не за всіма питаннями юридична клініка може консультувати особу, що звернулася про надання правової допомоги, проте може роз'яснити алгоритм дій такої особі.

Про важливість юридичної клінічної діяльності йдеться і в Концепції розвитку громадянської освіти в Україні [20], в якій основними стратегічними напрямками є права освіта громадян, зокрема: в частині розуміння та вміння реалізовувати власні конституційні права та обов'язки; посилення здатності брати участь у суспільному житті та використовувати можливості впливу на процеси прийняття рішень на всеукраїнському та місцевому рівнях (реалізація права на участь). Окрім того, статтею 5 Закону України «Про освіту» [21] законодавець наголошує на тому, що держава створює умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних із реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена

суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина.

Ми поділяємо думку О.С. Арсентьева, Г.В. Татаренко та Г.А. Степанова [22, с. 12] стосовно того, що «...сьогодні правнича освіта в Україні потребує вдосконалення відповідно до стандартів та рекомендацій щодо якості освіти, ухвалених для Європейського простору вищої освіти». З цього приводу варто звернути увагу на те, що Міністерством освіти і науки України спільно з Міністерством юстиції України, проектом USAID «Справедливе правосуддя» напрацьовано документи та рекомендації, які, на думку експертів, сприятимуть якісно новому розвитку правничої освіти. У зв'язку з такими подіями, було оприлюднено проєкт Концепції розвитку юридичної освіти [23], що була схвалена 14 квітня 2021 р. на засіданні Комітету Верховної Ради України з питань освіти. При розробці даного документу законодавці основною метою обрали «...становлення в Україні європейської юридичної освіти, заснованої на системі мінімальних стандартів щодо освітньої діяльності, змісту та методики викладання правничих дисциплін, спрямованих на засвоєння студентами необхідного обсягу знань про правові доктрини, принципи, інститути і професійну етику, а також на формування у них професійних навичок та здібностей для самостійної практики тощо». Крім того, розробники проєкту одним із завдань Концепції [23] передбачили «...поєднання навчання здобувачів та здобувачок вищої юридичної освіти з діяльністю в юридичних клініках, а також із проходженням практичної підготовки, стажування тощо».

Ми вважаємо, що адаптування заходів підвищення якісного рівня юридичної клінічної діяльності практично не можливо без розуміння сутнісного змісту понятійної категорії «юридична клінічна освіта». Саме поняття «юридична клінічна освіта» не закріплено на нормативному рівні та визначається по-різному. У вітчизняній науковій літературі практично відсутні будь-які фундаментальні дослідження цієї категорії, що значно ускладнює її однозначне розуміння та використання. Зокрема, розробник модельного курсу «Правнича клініка» Х. Ковцун [24, с. 10] звертає увагу на те, що «...правнича клінічна освіта орієнтована на розвиток професійних навичок студента-правника працювати з клієнтами, застосовувати отримані теоретичні знання різних галузей права до конкретних обставин реальних справ, сприяє

опануванню студентами правниками навичок високоякісного професійного правничого консультування, письма та дослідження». В свою чергу, автори праці «Інноваційний навчальний план підготовки правника в Україні» Д.Р. Свенсон, Т.Х. Спіді Райс, Г.П. Гравер, Г.Ф. Гесс, Б. Гайнріх та Д. Кереселідзе [25, с. 6] стверджують, що «...правнича клінічна освіта є курсом, у рамках якого студенти мають оволодіти практичними навичками поведінки з клієнтами, засвоєння таких понять, як «конфлікт інтересів», «пріоритет інтересів клієнта», «лояльність до клієнта», відповідальність адвоката тощо».

Як зазначає Ю.О. Фігель [1, с. 41] юридична клінічна освіта «...це специфічна програма професійного навчання студентів юридичних спеціальностей, реалізована на базі юридичних клінік, спрямована на заповнення прогалини, що виникає між отриманими теоретичними знаннями та застосуванням їх на практиці, та яка сприяє формуванню вмінь реалізації права студентами, які там навчаються». В свою чергу В.В. Дудченко [26, с. 24] вважає, що юридична освіта являє собою сферу вищої освіти, фундамент юридичної професії, середовище формування нового покоління юристів, один з інструментів реалізації соціальної функції права. С.В. Ківалов [27, с. 7] наголошує на тому, що «...юридична клінічна освіта передбачає сполучення теоретичного та практичного компонентів в юридичній освіті, а оволодіння студентами основ правової культури, професійної етики, накопичення ними досвіду роботи із малозабезпеченими верствами населення є її позитивною особливістю».

Авторській колектив навчального посібника «Юридична клініка» [28, с. 9] визначає юридичну клінічну освіту як нову форму практичного навчання студентів-юристів, мета якої полягає у формуванні у них професійних навичок юриста та передбачає надання безоплатної правової допомоги представникам окремих категорій населення, які не можуть самостійно вирішити свої проблеми правового характеру. У своїй праці М.В. Кравчук та Р.М. Мудрак [29, с. 27] пропонують розглядати юридичну клінічну освіту як «...результат діяльності юридичних клінік, що забезпечує інноваційний напрям здобуття вищої юридичної освіти, оскільки суттєво підвищує практичну складову підготовки майбутнього юриста шляхом кардинального посилення його практичних навичок роботи з клієнтами, вирішенням реальних правових колізій на основі

рекомендованих методик, що підносить на новий рівень формування високопрофесійних юристів». Водночас Ю.М. Савелова [30] стверджує, що «...юридична клінічна освіта – це метод (методика) викладання, яка використовується в юридичних вищих навчальних закладах, у рамках якого студенти представляють інтереси реальних клієнтів (відвідувачів) під керівництвом викладачів та практикуючих юристів». Дослідниця вважає, що призначення цього інтерактивного методу навчання студентів-юристів правових навичок полягає у посиленні їх практичної підготовки шляхом залучення до практичної юридичної діяльності та надання безоплатної правової допомоги малозабезпеченим верствам населення.

Розгляд різних підходів до тлумачення поняття «юридична клінічна освіта» надає можливість запропонувати авторське бачення її сутнісного змісту: «комплекс способів і прийомів адаптації теоретичних знань студентами-правниками в системі надання консультативних юридичних послуг, які мають характер безоплатної первинної та вторинної правової допомоги клієнтам юридичної клініки». Така змістовність понятійної категорії «юридична клінічна освіта», ми вважаємо, має декілька переваг: відмічається взаємозв'язок між теоретичним та практичним способами опанування правничих базових знань через застосування певних способів і прийомів; конкретизується сфера адаптації теоретичних юридичних знань через участь у консультативній роботі студентів-правників; розкривається напрям адаптації консультативної роботи в контексті безоплатної первинної та вторинної правової допомоги; зазначено взаємозв'язок між сферою надання безоплатних консультативних послуг студентами-правниками та клієнтами юридичної клініки.

З метою покращення та підвищення якісного рівня юридичної клінічної діяльності, ми вважаємо, необхідне впровадження в систему управління нею спеціалістів-практиків юридичного фаху, які можуть увійти до складу викладачів-кураторів, які забезпечують надання безоплатних юридичних послуг студентами-клініцистами на відповідному рівні. При цьому таке розширення структуризації учасників юридичних клінік має супроводжуватися укладанням договорів про співпрацю з відповідними юридичними установами, котрі в подальшому стануть базами виробничої практики для студентів-правників. Безумовно прийняття такого рішення має супроводжуватися внесенням змін до

Типового положення про юридичну клініку в контексті розширення учасників юридичної клінічної діяльності з визначенням його функціональних обов'язків. Враховуючи той факт, що згідно з Типовим положенням про юридичну клініку вищого навчального закладу України [9] передбачено у розділі 2 п. 2.1.1. виконання юридичними клініками навчальної та соціальної функції. При цьому констатується те, що саме навчальна функція є провідною. Виходячи з досвіду проведення юридичної клінічної діяльності беззаперечним є той факт, що юристи-практики посилюють якісний рівень саме навчальної функції, котра за змістом передбачає «...зосередження діяльності на практичне спрямування навчання, з метою підготовки фахівців-юристів, які оволоділи конкретними професійними навичками і не потребують додаткової адаптації до професійної діяльності» [9]. Ми вважаємо, що до складу функціональних обов'язків юристів-практиків, які дали згоду працювати у складі персоналу юридичних клінік на громадських засадах, варто включити: адаптування власного досвіду юридичної практики при напрацюванні практичних навичок студентами-правниками; розкриття особливостей студентам-правникам використання етичних норм при спілкуванні з клієнтами юридичних клінік.

Згідно з розділом 2 п. 2.7.1. запропоновано розширення персоналу юридичних клінік за рахунок залучення юристів-практиків та інших фахівців на громадських засадах [9]. Отже, зазначена пропозиція не суперечить вказаному регулятору, а також не втрачає своєї актуальності та має бути, у разі прийняття позитивного рішення Головою юридичної клініки, підкріплена посадовою інструкцією для юристів-практиків. При цьому запропонований Міністерством освіти і науки України у 2017 році проект Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу також не заперечує залучення фахівців-практиків до циклів підготовки студентів-правників [31]. Ми вважаємо, що зазначений підхід не лише сприятиме підвищенню кваліфікаційного рівня студентів-правників, а й позитивно вплине на саму систему проведення юридичної клінічної діяльності та процедури надання безоплатної правової допомоги студентами-правниками.

Висновки. Враховуючи отримані результати дослідження, можна зробити ряд висновків. По-перше, юридична клінічна діяльність займає одне з провідних місць у підготовці студентів-правників, проте на

сьогодні в юридичній науці відсутній єдиний теоретико-правовий підхід до сутності діяльності юридичних клінік, їх ролі у підготовці майбутніх правників, зокрема, у формуванні вмінь та навичок реалізації права студентами юридичних спеціальностей. По-друге, встановлено, що юридична клініка як заклад виникла в результаті переосмислення методики підготовки майбутніх правників. Практика традиційного навчання на юридичних факультетах засвідчувала, що викладання теорії правових наук, навіть найкращими спеціалістами, не може забезпечити всього комплексу знань і, особливо, навчити студентів-правників застосовувати їх у практичній роботі. По-третє, існує нагальна потреба законодавчого визначення статусу юридичних клінік в Україні та закріплення обов'язку фінансування діяльності клінік з боку держави. Як показали дослідження, така необхідність пояснюється тим, що діяльність юридичних клінік виглядає нестабільною через відсутність гарантованих джерел фінансування, і в разі втрати спонсорської підтримки існує загроза припинення їх діяльності. По-четверте, провідну роль у підготовці майбутніх правників займає юридична клінічна освіта, котра має потужний потенціал щодо забезпечення реалізації вмінь, навичок і теоретичного базису студентів-правників. Наукова розробка містить авторське бачення сутнісного змісту

понятійної категорії «юридична клінічна освіта», котру запропоновано розуміти як комплекс способів і прийомів адаптації теоретичних знань студентами-правниками в системі надання консультаційних юридичних послуг, які мають характер безоплатної первинної та вторинної правової допомоги клієнтам юридичної клініки. Обґрунтовано переваги зазначеного змісту даної категорії. По-п'яте, з метою підвищення якості юридичної клінічної діяльності, усунення законодавчих прогалин та офіційного закріплення набутого досвіду як кваліфікованої юридичної практики для студентів-правників запропоновано обов'язкове введення до колективу юридичних клінік правників-практиків на громадських засадах на базі укладених угод про співпрацю. До їх функціональних обов'язків запропоновано включити: адаптування власного досвіду юридичної практики при напрацюванні практичних навичок студентами-правниками; розкриття особливостей студентам-правникам використання етичних норм при спілкуванні з клієнтами юридичних клінік тощо.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у визначенні проблем та розробці дієвих заходів у контексті підвищення якісного рівня самої процедури надання безоплатної правової допомоги студентами-правниками клієнтам юридичних клінік.

Список літератури.

1. **Фігель Ю.О.** Роль юридичних клінік у формуванні вмінь реалізації права студентами юридичних спеціальностей: дис... кандидата юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2011. 198 с.
2. **Лоджук М.Т.** Юридичні клініки в Україні: освіта та правова допомога: монографія. Одеса: Фенікс, 2015. 328 с.
3. **Гончаров В.О., Прилико С.М., Шумна Л.П., Ярошенко О.М.** Правове регулювання соціального обслуговування населення в сучасних умовах: проблеми теорії та практики: монографія. Харків: Юрайт, 2012. 312 с.
4. **Крачевська Г., Навроцька Ю., Ковцун Х.** Алгоритм захисту прав споживачів фінансових послуг: практичний помічник клініциста (за результатами роботи Юридичної клініки Школи права УКУ). Львів: Юридична клініка Школи права Українського католицького університету, 2020. 128 с.
5. **Дубчак Н.С.** Юридичні клініки в системі захисту прав і свобод людини та громадянина: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2014. 20 с.
6. **Амджадін Л.М.** Юридичні клініки в Україні: сучасний стан, діяльність та перспективи розвитку (заданими дослідження): монографія. Київ: Благод. фонд «Інтелектуальна перспектива», 2008. 189 с.
7. **Мудрак Р.М.** Юридична клініка як інноваційний засіб професіоналізації майбутніх правників ГО «Союз «Майбутнє нації». 2017. URL: <file:///c:/users/alex/desktop/%d0%bc%d0%a3%d0%94%d0%a0%d0%90%d0%9a%20%d0%a1%d0%a2%d0%90%d0%a2%d0%af%20%20%d1%8e%d0%ba%20>
8. **Сенчак І.І.** Проблеми законодавчого визначення статусу юридичних клінік в Україні. *Адвокат*. 2012. №11(146). С. 40-44.
9. Типове положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України: Наказ Міністерства освіти і науки України № 592 від 03.08.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06#Text>.
10. Стандарти діяльності юридичних клінік України: протокол № 2 від 19.08.2014 року № 2 Асоціація юридичних клінік України. URL: <https://legalclinics.in.ua>.
11. Етичний кодекс юридичної клініки від 25 серпня 2005. Асоціація юридичних клінік України. URL: <https://legalclinics.in.ua>.
12. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 05 липня 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.

13. Про звернення громадян: Закон України № 394/96-ВР від 02 жовтня 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
14. Про виконавче провадження: Закон України № 1404-19 від 02 червня 2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19/ed20160602#Text>.
15. Про затвердження Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги: Наказ Міністерства юстиції України від 02 липня 2012. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1091-12>.
16. Про затвердження Порядку роботи громадської приймальні з надання безоплатної первинної правової допомоги: Наказ Міністерства юстиції України від 21 вересня 2011. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1114-11>.
17. Про затвердження Типового положення про установу з надання безоплатної первинної правової допомоги: Наказ Міністерства юстиції України від 28 березня 2012. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0474>.
18. Про затвердження форми акта надання безоплатної вторинної правової допомоги та додатків до нього: Наказ Міністерства юстиції України від 16 жовтня 2014. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1281-14>.
19. Про внесення змін до форми акта надання безоплатної вторинної правової допомоги та додатків до нього: Наказ Міністерства юстиції України від 30 квітня 2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0518-15>.
20. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні: Розпорядження КМУ № 710-р від 03 жовтня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>.
21. Про освіту: Закон України №2145-VIII від 05 вересня 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
22. *Арсентьєва О.С., Татаренко Г.В., Степанова Г.А.* Взаємодія організацій громадянського суспільства з юридичними клініками (на прикладі Юридичної клініки PRO BONO СНУ ім. В. Даля). *Правова позиція*. 2021. № 4 (33). С. 11-16.
23. Концепція розвитку юридичної освіти: проект рішення Комітету Верховної Ради України з питань освіти від 14 квітня 2021 р. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2019/08/06/20190806143601-83>.
24. *Ковцун Х.* Модельна навчальна програма курсу «Правничка клініка». Київ: Кімонікс Інтернешнл Інк, 2021. 53 с.
25. *Свенсон Д.Р., Сніді Райс Т.Х., Гравер Г.П., Гесс Г.Ф., Гайнріх Б., Кереселідзе Д.* Інноваційний навчальний план підготовки правника в Україні. Кімонікс Інтернешнл Інк., 2018. 41 с.
26. *Дудченко В.В.* До підґрунтя сучасної методології юридичної науки. *Питання удосконалення методології сучасної юриспруденції*: тези 2-ої Міжнар. наук. конф., присвяч. пам'яті проф. О.В. Сурілова (м. Одеса, 30-31 березня 2012 р.). С. 24-26.
27. *Ківалов С.В.* Технології професійної підготовки як інструмент впливу на ефективність професійної діяльності. *Актуальні проблеми політики*: зб. наук. праць. 2011. Випуск 41. С. 6-9.
28. *Єлов В.А., Молібог С.І., Павленко Д.Г.* Юридична клініка: навч. посіб. Київ: Школяр, 2004. 224 с.
29. *Кравчук М.В., Мудрак Р.М.* Юридична клініка-інноваційний напрямок розвитку правової освіти в Україні. Верховенство права у новітніх законодавчих реформах: доктрина та практика. *Актуальна юриспруденція*: збірник матеріалів Міжн. юрид. наук.-практ. конф. (м. Київ. 1 грудня 2014 р.). Київ. С. 27-30.
30. *Савелова Ю.М.* Поняття «юридичної клінічної освіти» в Україні. *Актуальна юриспруденція*: матеріали науково-практичної Інтернет-конференції 5 березня 2013 р. URL: legalactivity.com.ua.
31. Міністерство освіти і науки України пропонує до громадського обговорення проект Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу. 04 травня 2017. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ministerstvo-osviti-i-nauki-ukrayini-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proekt-tipovogo-polozhennya-pro-yuridichnu-kliniku-vishogo-navchalnogo-zakladu>.

References:

1. *Fihel', Yu.O.* (2011). *Rol' iurydychnykh klinik u formuvanni vmin' realizatsii prava studentamy iurydychnykh spetsial'nostej*. [The role of legal clinics in the formation of law enforcement skills of students of legal specialties]. Ph.D. Thesis: 12.00.01. L'viv. Ukraine.
2. *Lodzhuk, M.T.* (2015). *Yurydychni kliniky v Ukraini: osvita ta pravova dopomoha*. [Legal clinics in Ukraine: education and legal assistance]. Feniks. Odesa. Ukraine.
3. *Honcharov, V.O., Prylypko, S.M., Shumna, L.P., Yaroshenko, O.M.* (2012). *Pravove rehuliuvannia sotsial'noho obsluhovuvannia naseleння v suchasnykh umovakh: problemy teorii ta praktyky*. [Legal regulation of social services of the population in modern conditions: problems of theory and practice]. Yurajt. Kharkiv. Ukraine.
4. *Krachevs'ka, H., Navrots'ka, Yu., Kovtsun, Kh.* (2020). *Alhorytm zakhystu prav spozhyvachiv finansovykh posluh: praktychnyj pomichnyk klinitsysta (za rezul'tatamy roboty Yurydychnoi kliniky Shkoly prava UKU)*. L'viv: Yurydychna klinika Shkoly prava Ukrain's'koho katolyts'koho universytetu. [Algorithm for the protection of the rights of consumers of financial services: a practical assistant for a clinician (based on the results of the work of the Legal Clinic of the School of Law of UCU)].

5. **Dubchak, N.S.** (2014). *Yurydychni kliniky v systemi zakhystu prav i svobod liudyny ta hromadianyna*. [Legal clinics in the system of protection of human and citizen rights and freedoms]. Abstract of Ph.D. Thesis 12.00.01. Kyiv. Ukraine.
6. **Amdzhadin, L.M.** (2008). *Yurydychni kliniky v Ukraini: suchasnyj stan, diial'nist' ta perspektyvy rozvytku (za danymy doslidzhennia)*. [Legal clinics in Ukraine: current state, activity and development prospects (research objectives)]. Blahod. fond «Intelektual'na perspektyva». Kyiv. Ukraine.
7. **Mudrak, R.M.** (2017). *Yurydychna klinika iak innovatsijnyj zasib profesionalizatsii majbutnikh pravnykiv HO «Coiuз «Majbutnie natsii»*. [Legal clinic as an innovative means of professionalization of future lawyers of the NGO "Union "Future of the Nation""]. Available at: <file:///c:/users/alex/desktop/%d0%bc%d0%a3%d0%94%d0%a0%d0%90%d0%9a%20%d0%a1%d0%a2%d0%90%d0%a2%d0%af%20%20%d1%8e%d0%ba%20>.
8. **Senchak, I.I.** (2012). «Problems of legislative determination of the status of legal clinics in Ukraine». *Advokat*. №11(146). pp. 40-44.
9. *Typove polozhennia pro iurydychnu kliniku vyschoho navchal'noho zakladu Ukrainy: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy*. (2006). [Standard provision on the legal clinic of a higher educational institution of Ukraine: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. № 592 dated August 3, 2006. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06#Text>.
10. *Standarty diial'nosti iurydychnykh klinik Ukrainy: protokol*. (2014). [Standards of activity of legal clinics of Ukraine: protocol]. № 2 dated August 19, 2014 No. 2 Association of legal clinics of Ukraine. Available at: <https://legalclinics.in.ua>.
11. *Etychnyj kodeks iurydychnoi kliniky vid 25 serpnia 2005. Asotsiatsiia iurydychnykh klinik Ukrainy*. [Code of Ethics of the Legal Clinic dated August 25, 2005. Association of Legal Clinics of Ukraine]. Available at: <https://legalclinics.in.ua>.
12. *Pro bezoplatnu pravovu dopomohu: Zakon Ukrainy*. [On free legal aid: Law of Ukraine]. dated July 5, 2012. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.
13. *Pro zvernennia hromadian: Zakon Ukrainy*. [On citizen appeals: Law of Ukraine]. № 394/96-VR dated October 2, 1996. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
14. *Pro vykonavche provadzhennia: Zakon Ukrainy*. [On executive proceedings: Law of Ukraine]. № 1404-19 dated June 2, 2016. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19/ed20160602#Text>.
15. *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro tsentry z nadannia bezoplatnoi vtorynnoi pravovoi dopomohy: Nakaz Ministerstva iustytzii Ukrainy*. [On the approval of the Regulation on centers for the provision of free secondary legal assistance: Order of the Ministry of Justice of Ukraine]. dated July 2, 2012. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1091-12>.
16. *Pro zatverdzhennia Poriadku roboty hromads'koi pryjmal'ni z nadannia bezoplatnoi pervynnoi pravovoi dopomohy: Nakaz Ministerstva iustytzii Ukrainy*. [On the approval of the Procedure for the work of the public reception center for providing free primary legal assistance: Order of the Ministry of Justice of Ukraine]. dated September 21, 2011. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1114-11>.
17. *Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro ustanovu z nadannia bezoplatnoi pervynnoi pravovoi dopomohy: Nakaz Ministerstva iustytzii Ukrainy*. [On the approval of the Standard Regulation on the institution for providing free primary legal aid: Order of the Ministry of Justice of Ukraine]. dated March 28, 2012. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0474>.
18. *Pro zatverdzhennia formy akta nadannia bezoplatnoi vtorynnoi pravovoi dopomohy ta dodatkov do n'oho: Nakaz Ministerstva iustytzii Ukrainy*. [On the approval of the form of the act of providing free secondary legal aid and its annexes: Order of the Ministry of Justice of Ukraine]. dated October 16, 2014. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1281-14>.
19. *Pro vnesennia zmin do formy akta nadannia bezoplatnoi vtorynnoi pravovoi dopomohy ta dodatkov do n'oho: Nakaz Ministerstva iustytzii Ukrainy*. [On making changes to the form of the act of providing free secondary legal aid and its appendices: Order of the Ministry of Justice of Ukraine]. dated April 30, 2015. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0518-15>.
20. *Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku hromadians'koi osvity v Ukraini: Rozporiadzhennia KМУ*. [On the approval of the Concept of Development of Civic Education in Ukraine: Order of the CMU]. № 710-r dated October 3, 2018. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>.
21. *Pro osvitu: Zakon Ukrainy*. [On education: Law of Ukraine]. №2145-VIII dated September 5, 2017. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
22. **Arsent'ieva, O.S., Tatarenko, H.V., Stepanova, H.A.** (2021). «Interaction of civil society organizations with legal clinics (on the example of the PRO BONO Legal Clinic of V. Dahl SNU)». *Pravova pozytsiia*. № 4 (33). pp. 11-16.
23. *Kontseptsiia rozvytku iurydychnoi osvity: proekt. rishennia Komitetu Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan' osvity*. [Concept of development of legal education: project. decision of the Committee on Education of the Verkhovna Rada of Ukraine]. dated April 14, 2021. Available at: <https://minjust.gov.ua/files/general/2019/08/06/20190806143601-83>.

24. *Kovtsun, Kh.* (2021). *Model'na navchal'na prohrama kursu «Pravnycha klinika»*. [Model curriculum of the "Legal Clinic" course]. Kimoniks Interneshnl Ink. Kyiv. Ukraine.
25. *Svenson, D.R., Spidi Rajs, T.Kh., Hraver, H.P., Hess, H.F., Hajurikh, B., Kereselidze, D.* (2018). *Innovatsijnyj navchal'nyj plan pidhotovky pravnyka v Ukraini*. [Innovative training plan for a lawyer in Ukraine]. Kimoniks Interneshnl Ink. Kyiv. Ukraine.
26. *Dudchenko, V.V.* (2012). «To the basis of the modern methodology of legal science». *Pytannia udoskonalennia metodolohii suchasnoi iurysprudentsii*. [Do pidgruntia suchasnoi metodolohii iurydychnoi nauky]. Proceeding of the Materials of the 2-oi Mizhnar. nauk, konf., prysviach. pam'iaty prof. O.V. Surilova. Odesa. Ukraine.
27. *Kivalov, S.V.* (2011). «Vocational training technologies as a tool of influence on the effectiveness of professional activity». *Aktual'ni problemy polityky*. Issue 41. pp. 6-9.
28. *Yelov, V.A., Moliboh, S.I., Pavlenko, D.H.* (2004). *Yurydychna klinika*. [Legal clinic: teaching]. Shkoliar. Kyiv. Ukraine.
29. *Kravchuk, M.V., Mudrak, R.M.* (2014). «The legal clinic is an innovative direction in the development of legal education in Ukraine». *Aktual'na iurysprudentsiia*. [Yurydychna klinika–innovatsijnyj napriamok rozvytku pravovoi osvity v Ukraini. Verkhovenstvo prava u novitnikh zakonodavchykh reformakh: doktryna ta praktyka]. Proceeding of the Materials of the zbirnyk materialiv Mizhn iuryd. nauk.-prakt. Konf. Kyiv. Ukraine.
30. *Savelova, Yu.M.* (2013). «The concept of "legal clinical education" in Ukraine». *Aktual'na iurysprudentsiia*. [Poniattia «iurydychnoi klinichnoi osvity» v Ukraini]. Proceeding of the Materials of the materialy naukovopraktychnoi Internet-konferentsii. Available at: legalactivity.com.ua.
31. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy proponuie do hromads'koho obhovorennia proekt Typovoho polozhennia pro iurydychnu kliniku vyschoho navchal'noho zakladu. (2017). [The Ministry of Education and Science of Ukraine offers for public discussion a draft of the Standard Regulation on the legal clinic of a higher educational institution]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/ministerstvo-osvity-i-nauki-ukrayini-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proekt-tipovogo-polozhennya-pro-yuridichnu-kliniku-vishogo-navchalnogo-zakladu>.

Abstract

Kadala V., Guzenko O., Stanislav S. Legal clinical activities: legal and role aspect.

The article considers the issues of legal regulation and improvement of the system of legal clinical activity. The authors analyze the regulatory and legal framework for legal clinics. It is established that the purpose of legal clinics is, on the one hand, to ensure that law students acquire the necessary skills to provide legal advice and, on the other hand, to meet the public demand for access to legal aid. The authors focus on the problematic and role aspects of legal clinics and substantiate the expediency of their operation under martial law in Ukraine. The authors' point of view on clarifying the content of the essential characteristics of the conceptual category "legal clinical education" is presented, and the expediency of its adaptation in the system of primary and secondary free legal aid provision by student clinicians is substantiated. The authors propose introducing legal practitioners who may be included in the list of lecturers-supervisors who ensure the provision of free legal services by student clinicians at the appropriate level into the system of management of legal clinical activities. The author's vision of the content of the functional responsibilities of practitioners who will be part of legal clinics and will contribute to improving the qualification level of student clinicians is presented. Proposals are made to improve the system of legal clinical activities and the procedure for providing free legal aid by student clinicians. During the study, the authors used the method of systematic analysis and synthesis, systemic and structural, and comparative legal and formal logical methods, which allowed them to analyze the relevant legislation to propose a clarification of the content of the conceptual category "legal clinical education", and to determine the content of the functional responsibilities of persons involved in the activities of a legal clinic.

Keywords: legal clinic; legal clinical activity; law student; student clinician; legal clinical education; legal advice; legal clinic client; free legal service.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2023 р.

Бібліографічний опис статті:

Кадала В.В., Гузенко О.П., Салоїд С.В. Юридична клінічна діяльність: правовий та рольовий аспект. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2023. № 4. С. 144-122.

Kadala V., Guzenko O., Stanislav S. Legal clinical activities: legal and role aspect. *Actual problems of innovative economy and law*. 2023. No. 4, pp. 114-122.